

“Tout cela est vraiment très beau, très riche et très intéressant” : een studie van de zaalinrichting van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika van 1910 tot nu¹

ARTIKEL

Het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren (KMMA) staat voor een grote omwenteling. Er wordt volop gewerkt aan een masterplan dat het museum tegen 2010 een heel nieuw gezicht moet geven. Hoog tijd dus voor een terugblik. In een beperkt project, uitgevoerd tussen juli en oktober 2002, werd een eerste stap gezet om archiefmateriaal, publicaties en beeldmateriaal samen te brengen over het museuminterieur vanaf het ontstaan van het gebouw tot vandaag. Dat bronnenmateriaal, dat kort wordt voorgesteld in dit artikel, heeft totnogtoe niet veel aandacht gekregen van onderzoekers, ondanks zijn grote informatieve waarde.

verschillende binnen- en buitenlandse persberichten die naar aanleiding van de opening verschenen².

Van de oorspronkelijke inrichting en decoratie is vandaag nog een en ander te zien: de drie op elkaar aansluitende zalen in de westelijke helft van het symmetrische gebouw (zalen 15, 16 en 17; zie plattegrond op p. 13) zijn voorzien van grote wandschilderingen met Kongolese landschappen door de Belgische schilders Omer Dierickx (1862-1939), Emile Fabry (1865-1966) en Albert Ciamberlani (1864-1956) en van decoratieve patronen (gewelfde strook onder het plafond) door de Franse architect en schilder Hector d’Espouy (1854-1928). Deze d’Espouy voerde ook de grote landkaarten uit op de binnenmuren van de twee zijgalerijen (zalen 18 en 5).

Van het door Girault ontworpen meubilair zijn eveneens een aantal stukken bewaard: enkele houten zitbanken (in zaal 2 nabij de shop, in zaal 8), een hele reeks grote rechthoekige vitrines – zij het met latere toevoegingen zoals een lichtbak bovenaan en houten platen tegen het voetstuk – in de grote marmeren zaal aan de parkzijde, een aantal platte rechthoekige vitrines (*bijoutières*) zoals in zaal 10, wandvitrines in zaal 7 en wandvitrines en een fotolijst in zaal 16. Het uitwer-

Ellen Van Impe
Maria-Theresiastraat 2/4
3000 Leuven
Tel.: 0494/38 36 25
e-mail: ellenvanimpe@hotmail.com

‘LE NOUVEAU MUSÉE DU CONGO BELGE’

Op 30 april 1910 opende koning Albert I het nieuwe *‘Musée Colonial de Tervueren’*. Het gebouw werd opgetrokken tussen 1904 en 1908, ter vervanging van het te klein geworden museum in het nabijgelegen Koloniënpaleis. In opdracht van ‘koning-bouwmeester’ Leopold II ontwierp de Franse architect Charles Girault (1851-1933) niet alleen het gebouw; hij leverde ook ontwerptekeningen voor het meubilair en voorzag decoratie voor muren en vloeren. De binneninrichting van het museum, waaraan Girault vanaf 1908 werkte, raakte niet volledig af tegen de plechtige opening in 1910, wat onder andere met de plotse dood van Leopold II in december 1909 te maken had en met het opdrogen van de financieringsmiddelen. Ondanks de onvoltooide staat wist het somptueuze paleis te imponeren, zoals blijkt uit

← De vitrines op pootjes werden in 1897 ontworpen door Gustave Serrurier-Bovy (1858-1910) voor het oude Congomuseum. Rond 1920 stonden ze opgesteld in de huidige zaal 4. Copyright KMMA.

redenen. Een foto van vóór de transformatie toont dat de vloer oorspronkelijk bekleed was met blauwe hardsteen. Plannen voor *'l'aménagement du préau d'entrée du Musée'* komen voor het eerst in 1936 aan bod in de archieven van *Travaux Publics* en in 1937 kondigt de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen aan dat ze een afvaardiging naar het museum zal sturen voor *"een onderzoek ter plaatse van het ontwerp voor het plaatsen van een nieuwe vloer in de ingangshall"*. In augustus 1938 zijn de werken bijna voltooid⁶.

HET BRONNENMATERIAAL

Archief

Het bronnenmateriaal, op basis waarvan het voorliggende dossier kon worden samengesteld, omvat ongepubliceerd archiefmateriaal, museumgidsen en andere publicaties over het museum, en ten slotte een aanzienlijke collectie foto's en prentkaarten waarop de museumzalen afgebeeld zijn. Het beschikbare archief is nog niet exhaustief geïnventariseerd en is bovendien

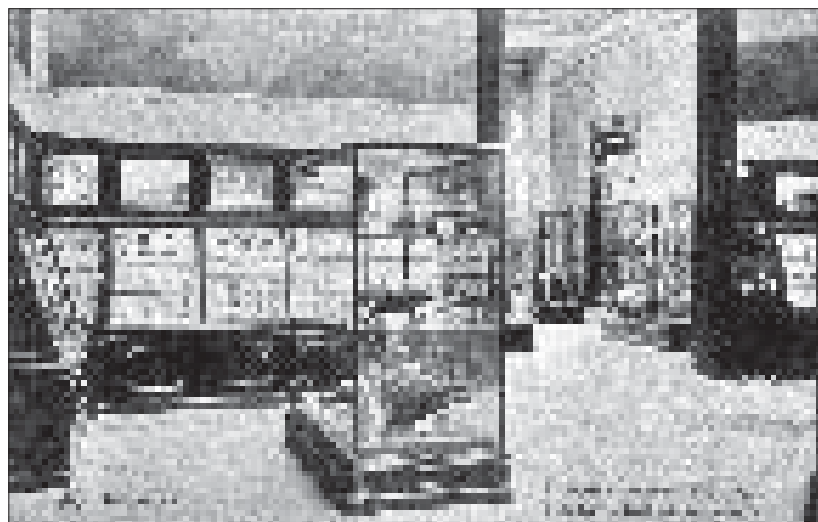
verspreid over de verschillende afdelingen, wat systematisch zoeken enigszins bemoeilijkt. Het hoofddaccent van de archiefinventarisering ligt momenteel overigens op het belangrijke Stanley-archief, dat in de geschiedenisafdeling van het museum bewaard wordt en waaraan intensief gewerkt wordt, onder andere voor een tentoonstelling in 2004 over het Belgische koloniale verleden.

Toch konden relevante archiefonderdelen ingekeken worden: het zogenaamde museumarchief, met jaarverslagen, dossiers met betrekking tot openbare werken – voor materiële wijzigingen en herstellingen van het museumgebouw zelf was de directie namelijk afhankelijk van het Ministerie voor Openbare Werken. Dit museumarchief bevat onder andere correspondentie tussen de afdelingshoofden en de directeur, correspondentie tussen de directeur en het Ministerie van Koloniën, waarvan het museum voor haar concrete beleidsinvulling afhing, correspondentie tussen de directeur en externe personen en tot slot allerlei bestellingen. De jaarverslagen geven dan weer een kijk op de concrete aanwinsten van het voorbije jaar per afdeling en de plannen van de afdelingen voor de volgende jaren. Het jaarverslagenbestand vertoont een aantal lacunes en toont tegelijk duidelijk dat de

ken van het meubilair, dat Girault in grote mate moest aanpassen aan reeds aanwezige collectiestukken, gebeurde in nauwe samenspraak met de verantwoordelijken van de verschillende afdelingen, zoals blijkt uit de uitgebreide correspondentie hierover in het museumarchief³. Behalve nieuwe stukken werd het bestaande art-nouveaumeubilair uit het oude museum in beperkte mate 'gerecycleerd'. De wandkasten waarvan zaal 10 in 1910 voorzien was, kwamen bijvoorbeeld uit het oude museum – vermoedelijk uit de zoogdierenzaal – evenals de oorspronkelijke wandkasten in zaal 4 en een aantal tafeltjes in zaal 6⁴.

Aan het gebouw zelf werd slechts één belangrijke verbouwing gerealiseerd: tussen 1932 en 1934 werd de binnengalerij – een open zuilengalerij rond de binnenplaats van het museum – afgesloten zodat er meer ruimte voor collecties en tentoonstellingszalen ontstond (onder andere de zalen 8 en 19). Directeur Schouteden raadpleegde bij deze gelegenheid architect Girault, die instemde met het plaatsen van een stalen gestel met grote glaspartijen als afsluiting⁵.

De marmerbekleding in de hal aan de kant van de Leuvensesteenweg kwam er eveneens in de jaren dertig (1937-'38), om tot hertoe onduidelijke

Een hoek van de huidige zaal 16 rond 1910, met meubilair, wandschilderingen en een fotolijst die bewaard gebleven zijn. Copyright KMMA.

evolucie van een afdeling erg afhankelijk was van de motivatie van het personeel. Grotere projecten, zoals schilderwerken in verschillende zalen, namen vaak ook jaren in beslag en konden slechts voortgezet worden naarmate het Ministerie budgetten toekende.

Het erg uiteenlopende archiefmateriaal leverde interessante aanwijzingen op die konden helpen het beschikbare beeldmateriaal te dateren. Zo kon achterhaald worden dat de driedelige wandkasten in zaal 10 ('lessenaarsvitruines' met hellend vlak in het midden) in verschillende delen aangekocht werden tussen 1920 en 1931. Foto's waarop deze wandkasten (tot vandaag grotendeels bewaard) nog niet te zien zijn in deze zaal, dateren dus alvast van vóór 1920. Het linken van archiefstukken met voorwerpen op foto's blijft evenwel een hachelijke opdracht, die met de nodige omzichtigheid aangepakt moet worden. Vaak is op foto's ook maar een bepaalde hoek van een zaal te zien, zodat niet altijd specifieke dateringselementen te lokaliseren zijn. Vragen van afdelingshoofden of plannen voor de toekomst kregen bovendien niet altijd een praktisch gevolg, zodat ook dergelijke documenten onder voorbehoud in rekening genomen moeten worden.

Publicaties

Museumgidsen zijn interessante informatiebronnen om iets te achterhalen over de inrichting en de ideologie van het museum in een bepaalde periode⁷. Een eerste beperkte bezoekersgids van het museum van Tervuren verscheen in 1910, als laatste hoofdstuk van de publicatie *Le Musée du Congo Belge à Tervuren*. Het boekje is van de hand van de eerste directeur van het nieuwe museum, Alphonse de Haulleville, en beschrijft voor het grootste deel de

De huidige zaal 2, kort vóór de opening in 1910. Centraal op de foto de houten zitbanken waarvan nu nog enkele exemplaren te zien zijn in het museum. Copyright KMMA.

evolucie en toestand van de nog jonge Belgische kolonie – België verwierf Kongo pas in 1908. In een aantal bladzijden achterin worden de verschillende afdelingen van het museum kort voorgesteld met een beknopte beschrijving van wat er in de zalen te zien is. Een gedetailleerde beschrijving van één zaal verschijnt in 1922. Het gaat om een etnografische gids door afdelingshoofd Joseph Maes, die de inhoud van zaal 9 – toen 'salle de l'alimentation indigène' – bespreekt en in een breder kader plaatst⁸.

In 1925 verschijnt vervolgens een meer uitgebreide bezoekersgids van deze Maes. Archiefonderzoek wijst evenwel uit dat de publicatie van deze gids niet gesteund werd door het museum, onder andere omdat Maes hem op eigen initiatief had geschreven zonder overleg te plegen met de directie en andere afdelingshoofden. Directeur de Haulleville raadde de Minister van Koloniën om die reden af in te gaan op Maes' vraag naar een subsidie. Een tweede argument dat tegen het verschijnen van een dergelijke gids pleitte, was volgens de Haulleville dat het museum nog te jong was en dat de opstelling nog niet definitief genoeg was om ze al vast te leggen in een algemene bezoekersgids. De gids werd door Maes in Antwerpen gepubli-

ceerd en werd alvast de eerste jaren niet te koop aangeboden door het museum⁹.

Een officiële gids, met een vrij uitgebreide beschrijving van alle zalen, kwam er uiteindelijk in 1936 onder impuls van de toenmalige directeur Schouteden¹⁰. Deze gids kende minstens acht herdrukken, waarvan de laatste in 1948 verscheen. De tekst in de verschillende versies bleef gelijk, op een aantal extra nota's na vanaf de zevende druk in 1946. Deze lichtten de voorlopige toestand en inrichting van de zalen toe na de inslag van een V1-bom net achter het museum op 22 november 1944¹¹.

Aan het einde van de jaren 1950 waren er plannen voor twee soorten van gidsen: enerzijds een reeks kleine losse publicaties per afdeling (of delen ervan) en anderzijds een volledige gids die al deze afdelingsgidsjes zou bundelen, aangevuld met illustraties en een historische inleiding. Van dit plan werd slechts een klein deel gerealiseerd: de kleine afdelingsgidsjes verschenen enkel voor Geschiedenis, Geologie – Mineralogie – Paleontologie, Zoogdieren en Prehistorie – Antropologie, en niet voor Ongewervelden – Vogels – Koudbloedige gewervelden, Economie en Etnografie¹².

In 1967 verschenen enkele beknopte gidsen – geen echte publicaties maar geniete, gekopieerde bundels per groep zalen. De in het museumarchief bewaarde exemplaren betreffen de groepen Voorgeschiedenis en Geschiedenis, Dierkunde en Volkenkunde. Deze gidsjes maken op de laatste bladzijde melding van een vierde deel Economie, Geologie en Mineralogie, maar het is niet duidelijk of dit deel daadwerkelijk gerealiseerd werd. In 1975 verscheen een ‘nieuwe uitgave’ van deze gekopieerde gidsen, althans van de afdeling Zoölogie. Een volgende (beperkte) algemene gids verscheen in 1992 en twee jaar later verscheen tot slot een publicatie in de reeks *Musea Nostra*¹³.

Uit deze opsomming wordt al een eerste evidente beperking van deze gidsen duidelijk: de tijdsintervallen zijn te groot om een enigszins continu beeld te krijgen van de zaalinrichting door de jaren heen. De gidsen zijn slechts momentopnames, waaruit niet af te leiden valt hoelang de erin beschreven toestand ongewijzigd bleef. Bovendien worden niet alle zalen in evenveel detail besproken.

Het probleem van de te grote tijdsintervallen en te beknopte beschrijvingen wordt in sommige gevallen ondervangen door publicaties die niet rechtstreeks van het museum uitgaan, maar die toch soms gedetailleerde informatie opleveren. Zo verscheen er in 1910-1911 een artikel van L. Vincart, een werknemer van het museum, in het tijdschrift *Onzo Kongo*. De auteur bespreekt er bijvoorbeeld nauwgezet de opstelling van de dieren in de Zoogdierenzaal (zaal 13). Archiefmateriaal toont dat directeur de Hauleville instemde met deze publicatie en dat hij toestond dat het tijdschrift te koop werd aangeboden aan de balie van het museum, als een soort Nederlandstalige wandelgids¹⁴. De Hauleville zelf publiceerde overigens ook een artikel in 1910 met een beschrijving van de museumzalen¹⁵. Een ander kort artikel verscheen in 1910 in het tijdschrift *L'Exposition de Bruxelles*.

Organe officiel de l'Exposition de 1910. Een anonieme auteur beschrijft zijn bezoek aan het nog niet geopende museum. In de reeks *Annales des Travaux Publics de Belgique* verscheen in 1926 een kort artikel van E. Stadel, waarin een aantal details van de zalen worden aangehaald en de verdeling van de zalen schematisch wordt weergegeven¹⁶. Ten slotte verschaft een kort artikel uit 1959 enige informatie over de vernieuwingen in enkele zalen tussen 1948 en 1959¹⁷.

Visueel materiaal

Afbeeldingen van de museumzalen door de jaren heen zijn niet enkel in de aangehaalde publicaties te vinden; het museum beschikt zelf over een uitgebreide collectie foto's en prentkaarten waarop de verschillende zalen op verschillende tijdstippen te zien zijn. De meeste van deze afbeeldingen zijn evenwel niet gedateerd. Op basis van archiefonderzoek en de hierboven besproken publicaties, en op basis van de weinige welgedateerde beeld-documenten werd daarom een eerste poging gedaan om zoveel mogelijk beeldmateriaal alvast relatief te dateren. Gedateerde beeld-documenten betroffen enerzijds een beperkt aantal afbeeldingen in de aangehaalde publicaties en prentkaarten met poststempel, en anderzijds een film over het museum uit 1939 van Hélène Schirren, die bewaard wordt in de filmotheek.

Als onderdeel van het onderzoek rond dit visueel materiaal werd een tweehonderdtal foto's en prentkaarten gedigitaliseerd, wat

de langdurige conservering garandeert en de raadpleegbaarheid van de collectie aanzienlijk bevordert. De afbeeldingen werden samengebracht in een Access-databank. Hoewel het om een erg rudimentaire inventarisering gaat, biedt deze databank alvast enkele zoekmogelijkheden. Alle beschikbare afbeeldingen van een bepaalde zaal kunnen bijvoorbeeld geselecteerd worden, of alle afbeeldingen van rond een bepaalde datum. Selecteren op datum blijft evenwel problematisch omdat veel afbeeldingen slechts bij benadering gedateerd kunnen worden.

HET MUSEUM NA 1960

Uit het geheel van gidsen, publicaties, foto's en archiefstukken blijkt dat opeenvolgende directeurs en afdelingshoofden van het Museum voor Midden-Afrika de collectie gaandeweg hebben gespecialiseerd en hebben gezocht naar het evenwicht tussen de verschillende taken van het museum,

De huidige wetenschapszaal (zaal 6) heette in 1910 rubberzaal. Tegen de muur staan art-nouveaufeltjes uit het oude museum, ontworpen door Georges Hobé (1854-1936). Copyright KMMA.

educatie, dienstverlening en wetenschappelijk onderzoek. Het ietwat stoffige imago, waar het museum vandaag mee te kampen heeft, kenmerkte de instelling allerm minst tijdens de eerste kwarteeuw van haar bestaan. Vooral de Kongolese onafhankelijkheid in 1960 en de woelige gebeurtenissen daarrond hebben de werking van het museum problematisch gemaakt: het subsidiëren van een 'koloniaal' museum, dat lang een soort uithangbord was geweest voor het goede buitenlandse beleid van de natie, werd na het debacle van 1960 plots veel minder opportuun voor de bevoegde overheid. Een legitimatie voor het voortbestaan van het museum werd daarom gezocht in het verrichte wetenschappelijk onderzoek in de afdelingen, waar de instelling zich na 1960 min of meer op terugplooidde, ten nadele van meer publieksgerichte activiteiten.

Toch is nog wel wat veranderd na 1960. De collectie werd verder aangevuld, onder andere met voorwerpen van buiten Kongo. Deze evolutie paste enerzijds wel in de toenemende wetenschappelijke focus van de instelling, maar tegelijk vertaalde het uitbreiden van het onderzoeksgebied zich in de opstelling in de publieke zalen. Verschillende afdelingen werkten in de jaren zestig, zeventig en tachtig aan het aanpassen en herinrichten van de hun toegewezen zalen.

Binnen de afdeling Etnografie werd het zogenaamde kunstzaaltje (zaal 4) in 1963 uitgebreid gereorganiseerd (met onder andere een verlaagd plafond) en werd in 1966 een nieuwe zaal met etnografische voorwerpen van buiten Afrika plechtig geopend (zaal 5)¹⁸. Deze zaal maakte gebruik van valse plafonds en valse wanden waarachter de vitrines werden ingebouwd, wat de collectie op een toen erg moderne manier in het licht stelde. In deze 'West-

Afrikazaal' werd later ook een diorama aangebracht met nagebouwde hutten en menselijke figuren in traditionele klederdracht, wat de collectie aanschouwelijker en aantrekkelijker moest maken. Een soortgelijke inrichting als in zaal 5 – met in de wanden ingebouwde vitrines – werd gerealiseerd in het zogenaamde juwelenzaaltje (zaal 6), waar Afrikaanse juwelen getoond werden en dat tegelijk dienst

De inkomhal aan de Leuvensesteenweg (zaal 11) vóór het aanbrengen van de marmerbekleding in de jaren 1930. Copyright KMMA.

deed als rustzaaltje. Het werd officieel geopend in 1973¹⁹.

Ook de afdeling Zoölogie bouwde vanaf het einde van de jaren 1950 tot 1973 aan een reeks diorama's, die nu nog te zien zijn in de zalen 13, 15 en 20. De dieren werden toen in hun 'natuurlijke milieu' gepresenteerd, wat werd beschouwd als meer educatief verantwoord dan de oude opstelling met alle grote dieren in aparte, losse vitrines. De muren van de zaal werden in de jaren 1950 'opgefrist' met een nieuwe verflaag. De afdeling Geschie-

denis werkte in de jaren 1970 eveneens aan een reorganisatie van zaal 7 en 8. Er werd een duidelijkere 'inhoudelijke taakverdeling' tussen beide zalen gerealiseerd: in zaal 7 kwamen de documenten en voorwerpen die met de geschiedenis van het Kongolese grondgebied te maken hadden, terwijl zaal 8 zich zou concentreren op de verwezenlijkingen van Belgen in overzeese gebieden, waaronder Kongo²⁰. Een

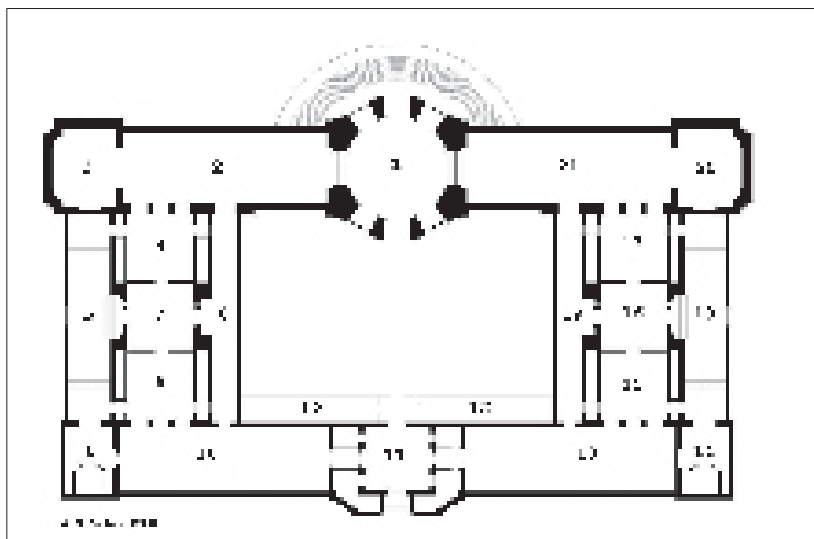
erg ingrijpende herinrichting werd ten slotte doorgevoerd in de geologiezaal in de late jaren zeventig: een houten constructie die informatiepanelen afwisselt met tentoongestelde voorwerpen, creëert een soort besloten parcours, opnieuw met de bedoeling de collectie aanschouwelijker en educatief aantrekkelijker te maken.

Naast de permanente collectie werden ook regelmatig grote thematische tentoonstellingen gehouden, zoals de Stanleytentoonstelling (1991), Kaiapó (1992), Toeareg (1994), Verborgen Schatten (1995-1996), Aethiopia (1996-1997), Met de Tram naar Kongo (1997-1998), Zimbabwe. Stenen getuigenissen (1997-1998), Het Tweede Gezicht (1998), Magisch Marokko (1998-1999), ExitCongoMuseum (2000-2001)²¹.

HET MUSEUM VAN MORGEN

Vandaag staat het museum voor een belangrijk keerpunt: een globale herinrichting van de permanente tentoonstelling en de ruimten voor tijdelijke tentoonstellingen wordt voorbereid. De voltooiing van dit plan wordt voorzien voor 2010, honderd jaar na de

1. Rotonde (inkomhal)
2. Etnografie van Midden-Afrika
3. Museumshop
4. Beeldhouwwerken uit Midden-Afrika
5. Tijdelijke tentoonstellingen
6. Zaal "levende wetenschap"
7. Geschiedenis: Europa en Midden-Afrika
8. Herdenkingszaal
9. Afrikaanse berglandschappen
10. Landbouweconomie
11. Hall
12. Cafeteria
13. Zoogdieren
14. Zaal tijdelijk gesloten
15. Vogels
16. Vissen, amfibieën en reptielen
17. Insecten en andere ongewervelde dieren
18. Geologie en mineralogie
19. Prehistorie en archeologie
20. Zoologische diorama's
21. Vergelijkende etnografie

opening van het museum door Koning Albert I. In de reorganisatie krijgen het beschermde museumgebouw van Girault en het nog bestaande meubilair een belangrijke plaats. De restauratie beoogt de oorspronkelijke architecturale geest van het museum zoveel mogelijk te herstellen: voor zover de collectie en moderne museologische principes het toelaten, zal rekening gehouden worden met door Girault bedoelde binnen- en buitenperspectieven, natuurlijke lichtinval, circulatieplannen²². Op die manier kan het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika opnieuw een mooie, rijke en interessante plek worden.

Voor meer informatie over het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren: www.africamuseum.be.

De foto- en prentkaartencollectie met betrekking tot de zalen van het museum bevindt zich in het Stanley-paviljoen. Dit paviljoen, dat naast het hoofdmuseumgebouw gelegen is, bevat enerzijds de gespecialiseerde geschiedenisbibliotheek (gratis toegankelijk van maandag tot vrijdag, tussen 9 en 12 en 13 en 16 u) en anderzijds het Stanley-archief, historische collectiestukken, een fototheek en filmtheek (enkel volgens afspraak). Ook het in dit artikel voorgestelde dossier is na afspraak raadpleegbaar in het Stanley-paviljoen.

NOTEN

1. Met de zin "Tout cela est vraiment très beau, très riche et très intéressant" vat een anoniem auteur zijn bezoek samen aan de zalen van het nieuwe museum in 1910: *L'Exposition Coloniale - Une visite au Musée de Tervuren*, in: *L'Exposition de Bruxelles*, 28 (5 april 1910): p. 426. Dank aan directeur Guido Gryseels en de afdelingen Museologie en Geschiedenis van het KMMA.
2. Zie o.a. Luwel, Marcel, *Histoire du Musée Royal du Congo Belge à Tervuren*, in: *Congo - Tervuren*, 6 (1960) 2; p. 37, en artikelen in *L'Étoile belge*, 01.05.1910, *Le National*, Mei 1910, *Le Figaro*, 07.05.1910 (Ch. Dauzats, *Le Palais de Tervuren*), *Le Nouveau Précurseur*, 07.06.1910, waarvan fragmenten geciteerd worden in KMMA, *Fonds Girault, Correspondance et documents divers*, vol. 3, 1910. Voor meer informatie over de geschiedenis van het domein van Tervuren en over ontstaan en bouw van het oude en nieuwe museum, zie Wynants, Maurits, *Van Hertogen en Kongo-lezen. Tervuren en de Koloniale Tentoonstelling 1897*. - Tervuren: KMMA, 1997. - 184 p.; Marechal, Philippe, *Het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika te Tervuren*, in: *Dynastie en cultuur in België*. - Antwerpen: Mercatorfonds, 1990; p. 331-340.
3. KMMA, *Fonds Girault, Aménagements*, die overigens nog in detail onderzocht dienen te worden.
4. Afdelingshoofd Zoologie Coart verantwoordt zijn voorstel in 1920 voor nieuwe wandkasten in zaal 10 (Economiezaal) als volgt: "Quant aux installations des salles publiques, on sait qu'elles n'ont jamais été que provisoires, réalisés à la hâte, à l'aide de vieilles vitrines provenant de l'ancien musée", zie KMMA, *Museumarchief, Section Economique, Dossier B/6 (8 juni 1920)*. Het bewaarde art-nouveaumeubilair uit 1897 bevindt zich overigens niet meer in de museumcollectie van het KMMA: in 1967 werd het geruimd met een collectie etnografica uit het Jubelparkmuseum (KMKG). Zie tentoonstellingscatalogus *Tervuren 1897*. - Tervuren: KMMA, 1967. - 103 p.
5. KMMA, *Museumarchief, Bâtiments civils, Dossier LI/12 (13 juni 1928)*, Directeur Schouteden aan

Minister: eerste voorstellen tot [f]ermeture de la galerie intérieure du Musée par l'établissement de baies vitrées (glaces et ferronnerie) en arrière de la colonnade. De correspondentie van Schouteden met Charles Girault bevindt zich in hetzelfde dossier LI, Brief Nr. 3519 (20 november 1929), Brief Nr. 3545 (23 november 1929), Brief Nr. 3555 (28 november 1929), Brief Nr. 3607 (12 december 1929).

6. De eerste teruggevonden melding is te vinden in een brief van ingenieur Poelman aan Directeur Schouteden in KMMA, *Museumarchief, Travaux publics, D/5, Nr. 36/884 (18 februari 1936)*: (...) *l'appropriation de l'entrée du Musée vers la chaussée de Louvain*. Vervolgens zijn er, in hetzelfde dossier D/5, een brief van Schouteden aan Poelman Nr. 36/884 (23 april 1936); de hierboven geciteerde mededeling van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen Nr. 36/1941 (19 juni 1937); en ten slotte een brief van Schouteden aan Poelman Nr. 38/4003 (26 augustus 1938).
7. Zie ook Luwel, Marcel, *Histoire du Musée Royal du Congo Belge à Tervuren*, in: *Africa-Tervuren*, 6 (1960) 2; 46-47.
8. De Haulleville, Alphonse, *Le Musée du Congo Belge à Tervuren*. - Brussel: A. Lesigne, 1910. - 80 p. Maes, Joseph, *Volkenkundige Gids van het Kongo Museum, dl 1: "Inlandsche voedingsmiddelen"*. - Brussel: Goemaere, 1922. - 72 p. Maes, Joseph, *Le Musée du Congo Belge à Tervuren, dl 1: "L'alimentation indigène"*. - Brussel: Goemaere, 1922. - 72 p.
9. Maes, Joseph, *Le Musée du Congo belge à Tervuren*. - Antwerpen: De Sikkel, 1925. - 146 p. Directeur de Haulleville beantwoordt een bestelling van deze gids door een Antwerpse boekhandel met de melding dat de gevraagde *Gids van het Koloniaal Museum*, uitgegeven door de Sikkel, te Antwerpen, geen officieele gids is en hier niet te verkrijgen is. KMMA, *Museumarchief, Dossier F VIII, Guide ethnographique (2 oktober 1928)*. De correspondentie tussen Maes, de Haulleville en het ministerie over de subsidieaanvraag voor de gids van 1925 zijn te vinden in KMMA, *Museumarchief, Dossier A (9, 21, 23, 28 februari*

- 1925).
10. De oudste versies die in het museum bewaard worden, dateren van 1936. De Franstalige versie is een eerste druk uit dat jaar; de Nederlandstalige versie is evenwel een tweede druk, wat betekent dat een eerste druk vóór 1936 verscheen. Schouteden, Henri, *Geïllustreerde gids van het Museum van Belgisch Congo*, 2de uitg. - Brussel: Weduwe Monnom, 1936. - 100 p.
 11. Bij deze gebeurtenis werd vooral veel schade aangericht aan de grote marmeren zaal aan de parkzijde (zalen 20, 21, 2 en 3). Gedeelten van de etnografische collecties uit deze zalen werden daarom voorlopig in andere zalen tentoongesteld. De beschadigde zalen gingen pas tien jaar later opnieuw open voor het publiek.
 12. KMMA, *Museumarchief, Rapport succinct pour l'année 1959*, p. 4: "Publication d'un guide illustré du Musée./ Ce guide est prévu sous deux formes: d'une part une série de fascicules consacrés respectivement, à la Géologie-Minéralogie-Paléontologie, aux Mammifères, à la Préhistoire et à l'Anthropologie, à l'Histoire, aux Invertébrés, Oiseaux et Vertébrés à sang froid, à l'Economie, à l'Ethnographie, d'autre part un volume réunissant sous une même couverture ces divers fascicules et une introduction historique. Les quatre premiers fascicules ont paru en 1959, en néerlandais et en français. Les autres sont prévus pour 1960".
 13. Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, onder leiding van D. Thys van den Audenaerde. - Tervuren: KMMA, 1992. - 48 p. *Koninklijk Museum voor Midden-Afrika Tervuren*, onder leiding van D.F.E. Thys van den Audenaerde, Gemeentekrediet - Musea Nostra. - Gent: Ludion, 1994. - 127 p.
 14. Vincart, L., *Een paar uurtjes in het Koloniaal Museum*, in: *Onze Kongo*, 1 (1910-1911); p. 373-384 en 456-463, 2 (1911-1912); p. 54-60 en 291-299. Correspondentie zie KMMA, *Museumarchief, Missions/Expeditions 1912-1925, Dossier R/206* (7 en 13 september 1912).
 15. Een eerste versie van het artikel *Le Musée du Congo Belge à Tervueren* verscheen in *La Revue Congolaise*, 2 (1910) 5; p. 208-225. Een tweede versie met een aantal afbeeldingen verscheen in *L'Expansion Belge*, 3 (1910) 12; p. 948-954. Ten slotte verscheen de tekst nog als afzonderlijke brochure (Brussel, 1910. - 21 p.).
 16. De opening van het museum werd ingepast in het programma van de Wereldtentoonstelling in Brussel in 1910. Het vermelde artikel heet *L'Exposition Coloniale. Une visite au Musée de Tervueren*, in: *L'Exposition de Bruxelles. Organe officiel de l'Exposition de 1910*, (5 april 1910); p. 425-426. Stadelers, E., *Le palais colonial de Tervueren*, in: *Annales des Travaux publics de Belgique*, (juni 1926); p. 3-12.
 17. Cahen, L., *Au Musée Royal du Congo Belge à Tervuren*, in: *Brabant*, april (1959); p. 8-9. Cahen was op dat moment directeur van het museum.
 18. Zie bericht *De nieuwe zaal voor Afrikaanse volkenkunde en kunst - La nouvelle salle d'ethnographie et d'art de l'Afrique*, in: *Africa-Tervuren*, 12 (1966) 3/4; p. 68.
 19. KMMA, *Museumarchief, Jaarverslag 1973*, p. 129: "Nieuwe opstellingen in de publieke zalen/

(...) Rustzaaltje/ Inwendige bekleding met vilt van de vijftien kleine vitrines. Tentoonstelling van sieraden. Definitieve opening van de zaal".

20. KMMA, *Museumarchief, Jaarverslag 1975*, p. 141: "Het jaar 1975 werd gewijd aan de totale hervorming van de Herdenkingszaal [zaal 8]. Het lag in de bedoeling, van deze zaal een uitsluitend Belgische aangelegenheid te maken (...). De Herdenkingszaal vormt nu een tegenhanger van de Centrale Zaal [zaal 7] die een internationaal cachet kreeg, gaande van het Oud-Koninkrijk Congo, over de kennis van Afrika in de Europese kartografie en iconografie heen, tot de visie van de Afrikaan op de blanke, toe".
21. H.M. Stanley. *Ontdekkingsreiziger in dienst van de Koning*, Tervuren, KMMA, 1991; *Kaiapó. De kunst van de lichaamsornamentiek bij de Kaiapó in Amazonië*, Tervuren, KMMA, 1992; *Toeareg. Een etnografische tentoonstelling over de Toearegvolkeren*, Tervuren, KMMA, 1994; *Verborgene Schatten. 250 meesterwerken uit de eigen reserves*, Tervuren, KMMA, 1995-1996; *Aethiopia. Een tentoonstelling over de volkeren van Ethiopië*, Tervuren, KMMA, 1996-1997; *Met de Tram naar Kongo. Tervuren en de koloniale tentoonstelling in 1897*, Tervuren, KMMA, 1997-1998; *Zimbabwe. Stenen getuigenissen. Een overzicht van tweeduizend jaar artistieke traditie*, Tervuren, KMMA, 1997-1998; *Het Tweede Gezicht, Maskers uit West-Afrika*, Tervuren, KMMA, 1998; *Magisch Marokko. Materiele cultuur van ruraal Marokko*, Tervuren, KMMA, 1998-1999; *Exit-CongoMuseum. Kunst met/zonder papieren. Een tentoonstelling met etnografische kunst en hedendaagse kunstenaars*, Tervuren, KMMA, 2000-2001.
22. Zie *Intentieplan 2002*.

SAMENVATTING

Een herinrichtingsplan voor het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren (KMMA) moet het museum tegen 2010 een nieuw gezicht geven. Bij de vernieuwing wordt rekening gehouden met een aantal elementen voorzien door architect Charles Girault (1851-1933). Met het oog hierop werd in de zomer van 2002 een dossier samengesteld over de evolutie van de zaalinrichting vanaf de opening van het museum in 1910. Archiefstukken, publicaties en beeldmateriaal met betrekking tot de museumzalen toonden hoe directeurs en afdelingshoofden de zalen steeds trachtten aan te passen aan nieuwe wetenschappelijke inzichten en noden van het publiek – en ook hoe de positie van het voormalige 'koloniale museum' na 1960 problematisch werd. Het huidige herinrichtingsplan wil opnieuw een overkoepelende museologische visie introduceren, met het nodige respect voor het historische gebouw met het nog resterende originele meubilair.

ABSTRACT

The Royal Museum of Central Africa in Tervuren will be thoroughly reorganised by 2010. The ambitious reorganisation project, which is now running, takes into account certain elements as previewed by the museum's architect Charles Girault (1851-1933). In the summer of 2002, a documentary file was compiled, giving an overview of the changes of the exhibition rooms starting from the museum's inauguration in 1910. The thus gathered archival documents, publications and visual material concerning the museum rooms showed how directors and curators constantly tried to refashion the exhibition spaces according to new scientific insights and new demands of the public. They equally revealed how the previously colonial museum's position became increasingly problematic after Congo's independence in 1960. The present reorganisation plan intends to reintroduce an all-over museological vision, while duly respecting the historic museum building and the still existing original furni-